

Adam Kozak

"Mikuláš Puchník. Život a právnické dílo", Dominik Budský Praha 2016 :
[recenzja]

Roczniki Historyczne 83, 300-302

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

końca, ale efekty tych zabiegów są widoczne. Tytuły artykułów zostały przykrojone do potrzeb nowego kontekstu, w którym się teraz znalazły. Każdy otrzymał obszernie uzupełnienia i komentarze autorskie, o których była już mowa; tu pomieszczono też informacje o pierwodrukach (które zostały tym samym nieco ukryte). Całość spięta została wspólnym wykazem wydanych i analizowanych w książce dokumentów (w liczbie 165, s. 599-619) i wspólną dla wszystkich artykułów bibliografią (s. 621-757). Obie te pozycje zyskują walor znakomitych przewodników po źródłach i literaturze. Książka, będąca wszak zbiorem przedruków, do niepoznaki imituje jednolitą i zwartą monografię zagadnienia. Daje tym samym doskonały, choć trudny do naśladowania, wzór dla coraz częstszych i u nas inicjatyw wydawania zbiorów studiów autorskich czy przekształcania serii własnych przyczynków w jednolite dzieło (choćby na potrzeby przewodu doktorskiego „z dorobku”). Kolejny zbiór studiów W. Paraviciniego, w większym jeszcze chyba stopniu niż trzy poprzednie, będzie znakomicie służył badaczom z całej Europy i pełnił rolę podstawowego opracowania wielkiego zagadnienia szlacheckich podróży.

Tomasz Jurek (Poznań)

DOMINIK BUDSKÝ, Mikuláš Puchník. *Život a právnické dílo*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2016, ss. 206.

Mikołaj Puchník z Černic (zm. 1402), uczony prawnik (wykładowca uniwersytecki, a razem praktyk przez wiele lat pełniący funkcję oficjała i wikariusza generalnego archidiecezji praskiej), kanonik kilku kapituł (m.in. metropolitarnej), wreszcie arcybiskup elekt praski, nie należy do najbardziej rozpoznawalnych postaci czeskiego Kościoła doby przedhusyckiej. Przyczyną tego stanu rzeczy jest m.in. niewielkie zainteresowanie historyków, którzy wspominali o nim przede wszystkim na marginesie szerszych prac (zob. przede wszystkim: Z. Hledíková, *Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské*, Praha 1971, s. 127-128, czy J. Triška, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348-1409*, Praha 1981, s. 414). Tymczasem – jak ukazuje to prezentowana praca – jego pogmatwany żywot oraz spuścizna naukowa (traktat *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem* poświęcony postępowaniu procesowemu w sądach duchownych) zasługiwały na szczegółowe omówienie.

Książka Dominika Budskiego (ur. w 1980 r. archiwista i historyka, byłego pracownika Instytutu Literatury Czeskiej Akademii Nauk Republiki Czeskiej), której zapowiedź stanowiąca seria publikowanych od kilku lat artykułów (m.in.: *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem* Mikuláše Puchníka [Rozbor dochovaných rukopisů], *Studie o rukopisech* 39, 2009, s. 255-277; Mikuláš Puchník. Biografie autora díla *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 13, 2010, 2, s. 85-106; Nicholas Puchník, a Portrait of a Medieval Canonist, *Bulletin of Medieval Canon Law* 30, 2013, s. 123-140), dzieli się na trzy zasadnicze części. Pierwsza z nich to klasyczna monografia poświęcona autorowi i jego dziełu (s. 7-85). Otwiera ją (pominąwszy skrótowy wstęp na s. 7-9) rozdział poświęcony biografii Mikołaja Puchníka (s. 11-28). D. Budský omawia tu nie tylko kolejne szczeble kariery uniwersyteckiej Puchníka oraz żmudny proces gromadzenia beneficjów, ale także próbuje nakreślić jego sylwetkę intelektualną. Cenna jest w tym miejscu próba oszacowania jego dochodów na różnych etapach kariery oraz sporządzenie bilansu zarejestrowanych w znanych źródłach transakcji finansowych. Szczególnie wiele miejsca poświęcone zostało kluczowym momentom w życiu bohatera: wydarzeniom z marca 1393 r., kiedy to w wyniku ostrego konfliktu arcybiskupa praskiego Jana z Jenštejna z królem czeskim Wacławem IV został on, jako wikariusz generalny, aresztowany i poddany torturom (drugi z ujętych wtedy wikariuszy, Jan z Pomuku [zwany w Polsce Nepomucenem], zginął wówczas wrzucony do Wełtawy i został później świętym) oraz niespodziewanej śmierci w 1402 r., która dosięgła go nagle w wieku ok. 50 lat wkrótce po tym, gdy został wybrany na arcybiskupa praskiego. Sporo miejsca (s. 23-28) Autor poświęcił także „drugiemu żywotowi” Puchníka oraz próbie wyjaśnienia, skąd wzięła się fatalna opinia

o nim u późniejszych pokoleń (m.in. u husyckich i ewangelickich reformatorów), które widziały w nim przykład zepsucia i chciwości późnośredniowiecznego kleru.

Następne rozdziały poświęcone są już traktatowi Puchnika *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*. W pierwszym z nich (Geneza dzieła i jego streszczenie, s. 29-45) D. Budský wskazuje za Miroslavem Boháčkiem (*Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, w: Sborník historických statí k 75. narozeninám akademika V. Vojtíška, Praha 1958, s. 5-35), że dziełko powstało najprawdopodobniej w latach 1386-1389, kiedy to Puchnik pełnił funkcję oficjała praskiego i jednocześnie jako licencjat dekretów wykładał prawo kanoniczne na tamtejszym uniwersytecie. Jak przypuszcza Autor, przygotowanie traktatu związane było z odczuwalnym brakiem zwięzłego, zorientowanego na praktykę podręcznika kanonicznego prawa procesowego, który mógłby służyć studentom, stronom sporów, jak i personelowi konsystorza praskiego (s. 30). Na kolejnych stronach (31-41) D. Budský dokonuje starannego streszczenia całego traktatu, aby udostępnić go możliwie szerokiemu gronu odbiorców, przeważnie niezaznajomionemu z łacińską terminologią prawniczą (podobne omówienie, ale w języku angielskim można znaleźć w artykule tegoż Autora: *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem and its author*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 98, 2012, s. 324-340).

W kolejnym rozdziale (s. 46-62) D. Budský charakteryzuje *Processus iudiciarius* Puchnika w odniesieniu do innych dzieł o podobnej tematyce (a właściwie całego szeroko rozpowszechnionego w Europie gatunku literatury naukowej; zob. L. Fowler-Magerl, *Ordo iudiciorum vel ordo iudiciarius: Begriff und Literaturgattung*, Frankfurt 1984, oraz tejże, *Ordines iudicarii and Libelli de ordine iudiciorum. From the Middle of the Twelfth to the End of the Fifteenth Century*, Turnhout 1994 [Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental 63]). Zwraca m.in. uwagę, że model wykładu, w którym kolejne stadia procesu są opisywane nie teoretycznie, ale w odniesieniu do jednej przykładowej sprawy, był nowatorski i niewątpliwie ułatwiał przekazywanie podstawowych informacji. Na uwagę zasługuje też spostrzeżenie, że używane w traktacie pojęcia prawne są zasadniczo identyczne z tymi, które występują w zachowanych aktach i dokumentach konsystorza praskiego z końca XIV w. (również w tych wystawianych przez Puchnika jako oficjała i wikariusza generalnego; przy tej okazji zestawione zostały ich rejestry, dla których lepszym miejscem byłby aneks). Dowodzi to, zdaniem Autora, że dzieło Puchnika powstało, gdy formuły i zwroty prawnicze używane w sądach kościelnych były już w pełni wykształcone i ustabilizowane, a sam traktat mógł jedynie wpłynąć na ich dalsze rozpowszechnienie. Zauważyć przy tej okazji można, że omawiane pojęcia, czy nawet całe obszerne formuły, używane były również w piętnastowiecznych aktach konsystorza polskich.

Na s. 63-82 Autor opisuje pod względem kodykologicznym 14 rękopisów, które zawierają kopie traktatu *Processus iudiciarius* (wskazuje przy tej okazji na różnice w zachowanych tekstach dzieła, które najczęściej dotyczą występujących w formułach dokumentów nazw miejscowych i osobowych). Są one obecnie przechowywane w bibliotekach w Monachium (2 egzemplarze), Rostoku, Krakowie (Biblioteka Jagiellońska, rkps 326), Wrocławiu (Zakład Narodowy im. Ossolińskich, rkps 1628/1; Biblioteka Uniwersytecka, rkps II O 1), Lipsku, Berlinie, Ołomuńcu, Grazu (2 egzemplarze), Eisleben oraz Gdańsku (PAN Biblioteka Gdańska, rkpsy Mar F 30 i F 294). Powstawały one w latach 1390-1467. Zdaniem Autora liczba zachowanych egzemplarzy oraz ich rozmieszczenie geograficzne dowodzi sporej popularności dzieła na obszarze Europy Środkowej.

Część pierwszą książki zamyka zwięzłe podsumowanie (s. 83-85), po której następują obszerne aneksy (s. 86-103), z których jeden zawiera tabele zestawiające poświadczone źródłowo transakcje finansowe Mikołaja Puchnika (udzielane pożyczki oraz długi własne; s. 86-87), w drugim zaś zebrane są materiały źródłowe do jego biografii (s. 87-103). Przedstawione są one w formie zwięzłych regestów, które ułożone są w kilku działach, jak: podstawowe dane osobowe (formy zapisu nazwiska, pochodzenie, rodzina), wykształcenie, beneficja i urzędy kościelne, kapituła metropolitarna. Pozostałe informacje, związane przede wszystkim z działalnością sądowo-administracyjną podane zostały chronologicznie.

Nietypowo, gdyż między aneksami a edycją Puchnikowego dziełka, umieszczona została skromna bibliografia (s. 104-111), obejmująca przede wszystkim źródła rękopiśmienne i drukowane, w znacznie mniejszym zaś stopniu literaturę przedmiotu. Uznanie musi budzić szeroki

zakres kwerendy archiwalnej, jednocześnie zastanawia jednak brak ważnych prac dotyczących kanonicznego prawa procesowego (np. W. Litewski, *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudiciarii*, Kraków 1999; K.W. Nörr, *Romanisch-kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, Berlin 2012) czy edycji innych dzieł z gatunku *ordines iudiciarii* (np. P. Spieß, *Ordo iudiciarius antequam*, w: *Palatia historica. Festschrift für Ludwig Anton Doll zum 75. Geburtstag*, Mainz 1994, s. 155-226, edycja od s. 212).

Trzecia część książki (s. 112-201, przy czym na s. 112-113 przedstawiono zwięzłe zasady wydania) zawiera edycję traktatu *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, przygotowaną na podstawie najstarszej zachowanej kopii z rękopisu przechowywanego w Monachium (Universitätsbibliothek der LMU München, Cod. Ms. 677, k. 226r-232v), a datowanego na podstawie kolofonu na 1390 r. Pomocniczo (w przypisach Autor odnotowuje z aptekarską precyzją ponad 2000 odmianek tekstowych) wykorzystane zostały również pochodzące z przełomu XIV i XV stulecia warianty tekstu zachowane w rękopisach z Lipska, Krakowa i Wrocławia (egzemplarz z Ossolineum). Brzmienie końcowej części traktatu, której nie przekazują najstarsze manuskrypty, ustalone zostało natomiast na podstawie rękopisu z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (sygn.: II O 1, k. 239v-243r, z ok. 1419 r.). Tekst dzieła w edycji, transkrybowany zgodnie z uznanymi w mediewistyce czeskiej zasadami, zaproponowanymi niegdyś przez Bohumila Rybę, oddany jest bardzo poprawnie (wskazać można w zasadzie tylko jedną pomyłkę – na s. 192 w zwrocie *aliam Dorotheam supraduxit* winno być niewątpliwie *superduxit*). Wątpliwości budzi natomiast układ graficzny edycji – traktat oddany został bowiem jako tekst ciągły, a Wydawca w żadnym miejscu nie zdecydował się podzielić go na akapity. Rozwiązanie to poważnie utrudnia odnajdywanie poszukiwanych fragmentów. Szkoda również, że w tekście nie wprowadzono dodatkowych tytułików (w nawiasach kwadratowych czy na marginesach), które również mogłyby ułatwić orientację. Książkę zamykają streszczenie angielskie (s. 202) oraz indeksy osób (s. 203-204) i miejsc (s. 205-206).

Obowiązkiem recenzenta jest wskazanie nielicznych błędów i nieścisłości omawianej książki: na IV stronie okładki powstanie traktatu datowane jest na lata dziewięćdziesiąte XIV w. (zamiast lat 1386-1389 wskazanych w tekście pracy), kopia dziełka Puchnika z rękopisu gdańskiego o sygnaturze F 30 datowana jest raz na 1453 r. (s. 75, 77), w innym zaś miejscu na lata 1418-1439 (s. 76). Komentując anegdotę z dzieła Geорга Fabriciusa (1516-1571) *Annales urbis Misnae* (wyd. 1569), wedle której Mikołaj Puchnik podczas wizyty na dworze królewskim miał (w odpowiedzi na propozycję Waclawa IV) wypchać sobie kieszenie i buty złotem tak bardzo, że nie mógł się ruszyć z miejsca (s. 25-27), D. Budský przytacza, jako analogiczną (choć posiadającą odmienny morał) historię ubogiego kleryka opisaną w kronice Anonima zwanego Gallem. Mylnie przy tym jednak podaje, że hojnym władcą był Bolesław Krzywousty, a nie Bolesław Szczodry. Wreszcie Autor, charakteryzując nazwy miejscowe użyte w formułach dokumentowych w rękopisach lipskim (s. 65) i gdańskim (sygn. F 30; s. 75-76), błędnie identyfikuje wymieniony w nich Wolin w diecezji kamińskiej z „Wołyniem, dziś na terytorium Ukrainy”.

Podsumowując, książkę, pomimo nielicznych wskazanych wyżej usterek i niedociągnięć, należy uznać za udaną. Dzięki solidnej kwerendzie źródłowej przybliżyła ona nie tylko postać ważnego duchownego i uczonego prawnika, ale także słabo dziś znane zagadnienie kanonicznego prawa procesowego. Warto przy tej okazji zauważyć, że traktat Mikołaja Puchnika, w pewnym sensie do dziś zachowuje aktualność, pozwala on bowiem lepiej zrozumieć współczesnemu historykowi zachowane akta procesów toczących się przed sądami duchownymi (także tych proveniencji polskiej).

Adam Kozak (Poznań)